

“КНИГА ХУДОЖНИКА” ЯК ДЖЕРЕЛО ВИДАВНИЧОГО НАТХНЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ВИСТАВКОВИХ ПРОЕКТІВ)

Розглянуто особливості найпомітніших українських виставкових проектів, частково чи повністю присвячених “книзі художника”. Визначено способи використання запропонованих ідей та експонатів для потреб видавничої справи.

Ключові слова: “книга художника”, виставка, видавничий проект, виставкова діяльність.

I. Вступ

На шляху до читача будь-яка книга долає непростий шлях. А якщо йдеться про книгу з мистецькою вартістю, створений художником експонат, який практично не залишає виставковий простір, то цей шлях стає майже нездоланим. При експонуванні рідкісні видання зазвичай виставляють у вітринах: закриті або розгорнуті на певній сторінці. У такому разі відвідувач має візуальний доступ до лише “дозволеної” частини видання.

Зовсім іншого підходу потребують і проекти, які називають авторськими книгами чи артбуками, маючи на увазі одне й те саме явище і для якого в цьому дослідженні використовуємо термін “книги художника” (*artists books*) – унікальні роботи художників у формі книги, часто виготовлені з нетривких матеріалів та складні конструктивно.

Унікальністю джерельної бази, присвяченої таким працям, є те, що теоретичні дослідження “книги художника” почалися одночасно її з появою й здійснювалися переважно її ж творцями – представниками різних напрямів візуальних мистецтв. “Книгу художника” як особливе комунікативне поле для експериментів вивчали й продовжують вивчати американські, іспанські, польські, російські, австралійські дослідники, зокрема С. Бері, С. Бодман [12], Дж. Дракер [14], С. Кліма, П. Верхесн [15], Р. Новаковський, М. Погарський. Серед іншого, вони зупиняються й на питаннях експонування та поширення “книг художника”. Серед українських джерел про “книгу художника” можна натрапити на праці К. Свіргуненко [7], А. Кахідзе [7], Т. Злобіної [4, 5], А. Денисенко.

“Книги художника” є більше арт-об’єктами, аніж виданнями, більше експонатами, аніж продукцією; вони не завжди є конкурентоспроможними на сучасному арт-ринку. Зважаючи на таку специфіку “книг художника”, їх експонування – чи не єдиний доступний шлях до “читача”. І часто потреба та умови експонування вже закладені в про-

екті “книги художника” ще на етапі її задуму. В усякому разі, про це найкраще одразу подбати самому автору.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити, наскільки вдало традиційні засоби експонування можуть надаватися для “книг художника”, а також проаналізувати такі експонати з погляду так званої “видавабельності”, тобто придатності до видавничого втілення.

III. Результати

Зрозуміло, що одразу виникають проблеми як оформлення виставкового простору для “книг художника”, так і їх збереженості під час виставки. “Книги художника” не призначені для того, щоб бути похованими під склом вітрин. Вони є універсальними й водночас вибагливими експонатами: потребують мало площі; виставки можна проводити в музеях, бібліотеках, навіть у когось вдома. А світова практика показує, що для “книг художника” згодиться будь-яке приміщення, щоб здійснити контакт із читачем.

У світі “книги художника” є неодмінними учасниками книжкових виставок та ярмарків – як частина репертуару видавництва або у форматі окремих експозицій. Також проводять постійні спеціалізовані заходи: Міжнародні трієнале “книги художника” (перше відбулося в 1997 р. у Вільнюсі, Литва; зараз їх регулярно проводять у різних містах), Ярмарок видань та “книг художника” у Нью-Йорку (США), Фестиваль “книг художника” та книг із невеликим накладом у Барселоні (Іспанія; його проводять у Всесвітній день книги й авторського права 23 квітня, цього року – вже вшосте), Ярмарок “книг художника” “Перегорни сторінку” (Норвік, Великобританія) тощо.

Час від часу книгозбірні влаштовують виставки “книг художника” зі своїх фондів. Наприклад, виставка “Наука і “книга художника”, що відбулася в 1995 та 1996 рр., – це добірка “книг художника” з Бібліотеки Смітсонівського інституту на теми, дотичні до різних наукових дисциплін (навіть до таких “екзотичних” з мистецького погляду, як металургія, біохімія чи аеронавтика).

Багато бібліотек і творчих об'єднань практикують мандрівні виставки книг. Наприклад, Брістольська мистецька бібліотека чи Гільдія книжкових майстрів, відома виставкою арткниг "Marking Time". У такому форматі експонати можуть тимчасово осідати в найнесподіваніших місцях: прибережних пірсах, перукарнях, готельних фойє тощо. Так, кожен переїзд і відкриття експозиції перетворюється на креативне дійство, яке приваблює не тільки поціновувачів книги [12, с. 108].

Під час проведення таких заходів закономірно виникає питання, яким чином зберегти експонати цілими та неушкодженими. Адже виготовлені з дорогих чи крихких матеріалів або цінні своєю унікальністю книги страждають від масової уваги. Часто через це художники вагаються віддавати свої роботи на виставку.

Найпопулярнішим (однак – не найефективнішим) виходом із ситуації є відкрите експонування книг під наглядом. Іноді автори створюють спеціальний виставковий примірник. Буває, що його пошкодження наводять авторів на думку зміцнити окремі елементи книги та створити оновлений, придатніший до комунікації варіант. Так, наприклад, сталося з книгою Ольги Юрасової "Рибоптах": після експонування на виставці під час Другого фестивалю молодих видавців та редакторів довелося замінити окремі погнуті сторінки з кальки та вдосконалити спосіб скріплення блоку.

Непоганим компромісним виходом є відеопрезентація "книги художника", яка демонструє книгу "в дії" і захищає оригінал від зайвих пошкоджень. Автор знімає своєрідну інструкцію з користування книгою. Такий ролик, що зазвичай є повільним гортанням сторінок з акцентуванням на конструктивних і змістових особливостях книги, може бути і чудовим засобом промоції видання. Наприклад, трейлер до видання вибраних поезій Віслави Шимборської "Може, це все" в оформленні Творчої майстерні "Аґрафка" [10] дає змогу залучити до "спілкування" з книгою й зацікавлену інтернет-спільноту. Цей спосіб, однак, не здатен вповні замінити безпосередній контакт із книгою. Тому організатори виставок "книг художника" (як світові, так і українські) погоджуються з тим, що практично кожній роботі слід підбирати свій варіант експонування.

В Україні постійних спеціалізованих заходів, присвячених "книзі художника", поки що не проводять. Але останні кілька років спостерігаємо підвищення інтересу до цього явища, зокрема, з боку організаторів книжкових заходів. Так, "книга художника" стала трохи доступнішою українським поціновувачам (передусім завдяки виставкам). Це

"Книжковий обід 07/08" 2008 р. в Центрі сучасного мистецтва при НаУКМА [7], виставка "Арт Книга" в Музеї книги і друкарства України в лютому 2010 р. Окремі експозиції книги художника проводилися в межах книжкових і доволакнижкових заходів: Форуму видавців ("Арткнига для дітей" у травні 2009 р. і "Книга художника" у вересні 2010 р. [1]), Першого, Другого та Третього фестивалів молодих видавців та редакторів у 2010, 2011 та 2012 рр., Азбукового королівства Магів і Янголів у 2010 та 2011 рр. (заплановано й у 2012 р.), на фестивалі каліграфії "Рутенія" в 2010 р., на Книжковому Арсеналі в травні 2011 р. та в жовтні 2012 р., в галереї "P.ART.COM" (виставка "Арт-книга", 2011 р.), в Центрі сучасного мистецтва "M17" під час підбиття підсумків конкурсу "Ukrainian Design: the Very Best of" у вересні 2012 р. тощо. У лютому 2012 р. Музей книги і друкарства України провів виставку "Книга художника" [8]. Ще один аналогічний проект Музей книги і друкарства України планує на 2013 р.

Трапляються й короткі одноденні виставки: наприклад, експонування окремих книг, створених студентами Української академії друкарства, у межах майстер-класу "Нестандартні конструктивні елементи книги: давні й сучасні" 19 вересня 2010 р. [1] чи книг із фондів Музею книги і друкарства України 27 вересня 2012 р. під час II Бібліофесту в Центральній міській бібліотеці Тернополя.

Українські організатори виставкових проєктів, за прикладом світових колег, відстежують появу та збирають інформацію про нові "книги художника" і навіть починають спеціально формувати колекції за певним принципом.

Мабуть, найпершим в Україні заходом, на якому було представлено "книги художника", можна вважати виставку "**Дифракція тексту**" 1998 р. з доволі різноплановими експонатами, серед яких не всі можна віднести до власне книг. Це, зокрема, роботи художників Дмитра Якименка, Василя Чебанника, Євгена Козаневича, Миколи Гончарова, Олега Дергачова, Павла Макова. Крім книг-об'єктів, на "Дифракції тексту" були також проєкти, які прийнято називати авторською книгою – експерименти з формою книги (наприклад, оправа із шухлядками) чи відтворення історичних зразків оправ.

Ще одним помітним проєктом став "**Книжковий обід 07/08**" 2008 р. у Центрі сучасного мистецтва при Національному університеті "Києво-Могилянська академія" (автори та координатори – Алевтина Кахідзе і Катерина Свіргуненко). Серед представлених робіт уже спостерігаємо більше звертання до форми книги та переважання

книг із наповненням (текстуальним і графічним). “Книжковий обід” набув продовження й у межах Книжкового Арсеналу в 2012 р., де поряд з уже відомими роботами презентував нові “книги художника”.

У лютому 2012 р. Музей книги і друкарства України провів виставку “**Книга художника**” (чи не наймасштабнішу на сьогодні) – дуже різноманітну, з цілком новими, створеними спеціально для проекту книгами. Паралельно з “Книгою художника” було експоновано також “Книги Рути” (куратор – Рута Коршунова) та “Майбутнє паперу” (“12+12”, спільний українсько-російський проект, куратори: Михайло Погарський та Анастасія Денисенко).

Аналізуючи “книги художника”, експоновані на українських виставках, можна простежити кілька напрямів, які не зовсім вкладаються в чітку типологічну систему, але дають можливість згрупувати книги за видовими ознаками:

– об’єкти (у тому числі книги-об’єкти, книжкові скульптури), наприклад, книга “*Українські народні колискові*” Андрія Сакуна, надрукована на чотирьох пов’язаних між собою подушках (експонована на виставці “Арт-книга для дітей” у 2009 р.);

– комплекти (набори різних за типом об’єктів). До таких можна віднести створену спеціально для однойменного проекту зашнуровану книгу Куценко О. *Валіза вражень / Олексій Куценко*. – 2011. з незвичайним поєднанням конвертів із міні-дисків та скандинавських орнаментів, заховану в однаковий для всіх учасників проекту картонний футляр (виставка в галереї “P.ART.COM”);

– некнижкові форми (набори листівок і окремих аркушів, плакати), наприклад, *Манн О. Книга джунглів / Олекса Манн, Рута Коршунова*. – 2011. – набір листівок у футлярі, виготовлених із паперу ручного литва, картону і шкіри (проект “Книги Рути”, Музей книги і друкарства України);

– книги, у яких автори вдосконалюють мистецтво інтролігації чи відтворюють його автентичні зразки. Це переважно порожні книги, створені заради форми й оправи: *Галімурка А. Авторська книга / А. Галімурка, наук. кер. Ю. Стемпіцька; Українська академія друкарства*. – 2009;

– “книги художника”, які важко піддаються видавничому втіленню (через унікальність техніки, матеріалу, складність конструкції тощо потребують спрощення проекту або витратного виробництва), або такі, для яких видавниче втілення апіорі не передбачене. Наприклад, книга *Андрійовський Р. Страсті Христові / Роман Андрійовський*. – 2011. – 16 с., викувана зі сталі та міді в одному примірнику вагою 50 кг;

– книги, здатні бути втіленими як видання без суттєвих змін. Це можуть бути готові макети видань (виготовлені вручну чи оцифровані), задумані як видання і придатні для тиражування. До прикладу, книга Романишин Р. *Рукавичка: українська народна казка / Р. Романишин, А. Лесів; Творча майстерня “Графка”*. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 24 с., що вийшла у світ у видавництві (накладом 1000 примірників), спочатку була видана невеликим нумерованим накладом;

– вже видані книги, які теж можуть стати частиною мистецької виставки. Так, каталог *Маков П. Авторські книжки та щоденники : каталог / Павло Маков*. – К. : Артбук : Дух і літера, 2007. – 24 с. був експонований на “Книжковому обіді” в Центрі сучасного мистецтва.

Наведені приклади “книг художника” демонструють розмаїття мистецьких форм, технік, матеріалу й авторського художнього бачення. І цілком очевидно, що “книга художника” може стати джерелом натхнення для видавців.

Тут слід зауважити, що йдеться не про абсолютне втілення “книг художника” як видавничих проектів (що не завжди можливо, а подекуди й недоречно). Часто позбавлена унікальності “книга художника” може втратити весь свій мистецький шарм чи закладену ідею. Тому слід чітко провести межу між мистецьким простором, у якому перебуває “книга художника”, і видавничою сферою, у яку можуть бути запозичені окремі елементи “книг художника”, ідеї для художньо-технічного оформлення, рідше – цілі проекти без змін. При цьому варто говорити про так звану “*видавабельність*” “книг художника”, тобто їхню здатність бути втіленими як видання – частково чи повністю.

IV. Висновки

“Книга художника” як незвичайне комплексне явище, яке перебуває на стику різних сфер діяльності, є потужним соціокомунікативним інструментом, має широкі можливості для використання у видавничій сфері і може: бути джерелом запозичення окремих елементів оформлення чи структури книги у видавничі проекти; бути втіленою повністю як видання (а зазначення у вихідних відомостях, що видання має “артистичне” походження, може стати вдалим маркетинговим ходом); запропонувати несподіване бачення вже відомого і доволі звичного тексту; наштовхувати на нові ідеї для, наприклад, оформлення простору книгарень, інсталяцій, зовнішньої реклами.

Список використаної літератури

1. Виставка “Книга художника: еволюція видавничих ідей” // 17 Форум видавців у

- Львові 16–19 вересня 2010 : програма. – Л., 2010. – С. 173.
2. Виставка “Книга художника” // 6-й Львівський міжнародний дитячий фестиваль 27–29 квітня : програма / Форум видавців. – Л., 2012. – С. 29.
  3. Дифракція тексту : [виставка мистецьких творів]. – Л., 1998. – 40 с.
  4. Злобіна Т. Графіка на дотик / Тамара Злобіна // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 4 (68). – С. 98–99.
  5. Злобіна Т. У кожну руку по артбуку [Електронний ресурс] / Тамара Злобіна // ЛітАкцент. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/05/14/u-kozhnu-ruku-po-artbuku>.
  6. Книга художника : [каталог виставки] / Музей книги і друкарства України ; Фонд Ріната Ахметова “Розвиток України”. – К., 2012.
  7. Книжковий обід 07/08 = Book lunch 07/08 : [каталог виставки] // Інститут духовних цінностей ; Центр сучасного мистецтва при НаУКМА. – К., 2008. – 52 с.
  8. Листвак Г. Настільні ігри в сторінки = Board Games of Pages / Галина Листвак (Halyna Lystvak) / Г. Листвак // Книга художника : [каталог виставки] / Музей книги і друкарства України ; Фонд Ріната Ахметова “Розвиток України”. – К., 2012. – С. 4–8.
  9. Максименко О. Книга вільної поведінки [Електронний ресурс] / Олена Максименко // Український тиждень. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/40222> (дата звернення: 5.07.2012).
  10. Art Studio Agrafka – Wisława Szymborska “Może to wszystko” [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=9W2bRfMVPD0&NR=1> (дата звернення: 12.09.2012).
  11. Science and the Artist’s Book: exhibition brochure text [Електронний ресурс] // Smithsonian Institution Libraries Exhibition Gallery, Washington Project for the Arts. – Washington, DC, 1996. – Режим доступу: <http://www.sil.si.edu/Exhibitions/Science-and-the-Artists-Book/brochure.htm> (дата звернення: 20.08.2012).
  12. Bodman S. Artists’ Books: Creative Production and Marketing / Sarah Bodman. – Bristol : Impact Press, 2007. – 67 p.
  13. An Odyssey in Print: Adventures in the Smithsonian Libraries / M.A. Thomas ; foreword by N.E. Winn ; essays by M. Dirda, S.L. Olson. – Washington ; London : Smithsonian Institution Press, 2002. – 180 p.
  14. Drucker J. Critical Issues / Exemplary Works [Електронний ресурс] / Johanna Drucker // Bonefolder: an e-journal for the bookbinder and book artist. – 2005. – Vol. 1. – № 2. – P. 3–15. – Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=66&filename=67.pdf>. (дата звернення: 17.03.2012).
  15. Verheyen P. Development of the Artist’s Book [Електронний ресурс] / P. Verheyen. – 1998. – Режим доступу: <http://www.philo.biblon.com/DevArtistsBook.shtml>.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2012.

Листвак Г.Б. “Книга художника” как источник издательского вдохновения (на примере украинских выставочных проектов)

Рассмотрены особенности самых заметных украинских выставочных проектов, частично или полностью посвященных “книге художника”. Определены способы использования предложенных идей и экспонатов для потребностей издательского дела.

Ключевые слова: “книга художника”, выставка, издательский проект, выставочная деятельность.

Lystvak H. An Artist’s Book as a Source of Publishing Inspiration (on Examples of Ukrainian Exhibition Projects)

The features of the most prominent Ukrainian exhibition projects completely or partly devoted to artist’s book are considered. The methods of using of proposed ideas and exhibits for the purposes of publishing are defined.

Key words: artist’s book, exhibition, publishing project, exhibition activity.